ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

O‘ZBEK ADABIYOTIDA OTA-ONA VA BOLA OBRAZI

Zahroxon Farrux qizi
Oriental universiteti, Filologiya yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Raxmatova Bahora Ibodulla qizi
Oriental universiteti Tillar-2 kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida ota-ona va bola obrazining badiiy talqini tahlil qilinadi. Tadqiqotda adabiy obraz nazariyasiga oid ilmiy qarashlar asosida ona, ota va bola timsollarining estetik hamda g‘oyaviy vazifalari yoritiladi. Xususan, O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari”, Ulug‘bek Hamdamning “Ota”, G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asarlari hamda jadid adabiyotidagi ayrim namunalar misolida ota-ona va farzand munosabatining badiiy ifodasi ko‘rib chiqiladi. Maqolada ota-ona obrazi milliy qadriyatlar, mehr, mas’uliyat va axloqiy tayanch timsoli sifatida, bola obrazi esa jamiyatning ertangi kuni, ruhiy noziklik va hayotiy sinovlar orqali shakllanuvchi shaxs timsoli sifatida talqin etiladi. Tadqiqot natijasida o‘zbek adabiyotida ota-ona va bola obrazi nafaqat oilaviy munosabatlar doirasida, balki milliy tafakkur, ma’naviy meros va tarbiyaviy idealning muhim badiiy ko‘rsatkichi ekani asoslanadi.
Kalit so‘zlar: badiiy obraz, ota obrazi, ona obrazi, bola obrazi, o‘zbek adabiyoti, oilaviy munosabat, badiiy talqin, ma’naviy qadriyat.

Abstract: This article analyzes the artistic interpretation of parent and child images in Uzbek literature. Based on literary-theoretical views on artistic image, the paper examines the aesthetic and ideological functions of the mother, father, and child figures. In particular, the study focuses on O‘tkir Hoshimov’s “Dunyoning ishlari”, Ulug‘bek Hamdam’s “Ota”, G‘afur G‘ulom’s “Shum bola”, and several examples from Jadid literature. The parent image is interpreted as a symbol of national values, love, responsibility, and moral support, while the child image is viewed as a symbol of the future, psychological sensitivity, and personality shaped through life trials. The study concludes that in Uzbek literature, parent and child images function not only within family relations, but also as important artistic indicators of national thinking, spiritual heritage, and educational ideals.
Keywords: artistic image, father image, mother image, child image, Uzbek literature, family relations, artistic interpretation, spiritual values.

Adabiyot inson hayotini obrazlar vositasida anglatadigan san’atdir. Adabiyotshunos Dilmurod Quronov ta’kidlaganidek, badiiy obraz borliqning oddiy ko‘chirmasi emas, balki san’atkor nigohi bilan ko‘rilgan va estetik ideal asosida ijodiy qayta ishlangan badiiy borliqdir. Shu bois ota-ona va bola obrazi ham faqat oilaviy voqelik tasviri bo‘lib qolmay, ma’naviy qadriyatlar, ruhiy kechinmalar va ijtimoiy idealning umumlashgan timsoliga aylanadi. O‘zbek adabiyotida bu obrazlar, ayniqsa, milliy xarakter, mehr-muruvvat, burch, sabr va tarbiya masalalarini ochishda alohida badiiy quvvat kasb etadi.

Ota-ona va bola munosabati adabiyotda eng qadimiy va eng umrboqiy mavzulardan biridir. Chunki oilaviy muhit inson xarakterining shakllanishida birlamchi maktab vazifasini bajaradi. Bolalar adabiyoti va umuman yosh avlodga qaratilgan badiiy asarlar haqidagi nazariy qarashlarda V. G. Belinskiy, N. G. Chernyshevskiy va N. A. Dobrolyubov tarbiyaviy kuch bilan estetik zavq uyg‘un bo‘lgan chinakam asarlarning zarurligini alohida ta’kidlaganlar. N. Fozilov esa bolalar adabiyotini nihoyatda nozik soha deb baholab, unda bolalar qalbi va ruhiyatiga ehtiyotkorlik bilan yondashish lozimligini uqtiradi. Bu qarashlar ota-ona va bola obrazlarini tahlil etishda ham muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada qiyosiy-tavsifiy, tahliliy va germenevtik usullardan foydalanildi. Tadqiqotning maqsadi o‘zbek adabiyotida ota-ona va bola obrazining badiiy talqinini ayrim muhim asarlar misolida yoritish hamda ularning g‘oyaviy-estetik vazifasini aniqlashdan iborat.

O‘zbek adabiyotida ona obrazi, avvalo, mehr, fidoyilik, sabr va ma’naviy poklik timsoli sifatida shakllangan. Bu borada O‘tkir Hoshimov ijodi alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar qayd etganidek, “Dunyoning ishlari” qissasi kitobxon qalbida aynan ona siymosi orqali chuqur iz qoldiradi; asardagi turli hikoyalar markazida ona — Hakima aya obrazi tutashtiruvchi ma’naviy o‘q vazifasini bajaradi. Asarda

ona oddiy maishiy qahramon emas, balki butun voqealarni ma’naviy jihatdan bog‘lab turuvchi tayanch obraz sifatida gavdalanadi. Shu sababli ona siymosi farzand xotirasida ham, kitobxon tasavvurida ham shaxsiy emas, umumxalq timsoli darajasiga ko‘tariladi.

“Dunyoning ishlari”da ona va bola munosabati tabiiy hayotiy lavhalar orqali ochiladi. Muallif bolaning dunyoni idrok etishini ko‘pincha ona timsoli orqali ko‘rsatadi: yaxshilik, kechirim, bag‘rikenglik va halollik kabi tushunchalar aynan ona fe’l-atvori orqali anglashiladi. Demak, bu asarda ona obrazi faqat mehr manbai emas, balki farzand ma’naviy olamini shakllantiruvchi ichki mezon vazifasini ham bajaradi. O‘zbek adabiyotidagi ona timsolining kuchi shundaki, u tarbiya jarayonini quruq nasihat bilan emas, hayotiy ibrat bilan amalga oshiradi.

O‘zbek nasrida ota obrazi ham so‘nggi davrlarda alohida badiiy og‘irlikka ega bo‘lib bordi. Bu masalada Ulug‘bek Hamdamning “Ota” romani muhim hodisa sifatida e’tirof etiladi. Ushbu romanda ota obrazi oiladagi hal qiluvchi kuch, ma’naviy mezon va falsafiy markaz sifatida tahlil qilinadi. Asardagi ota timsoli orqali halollik, or-nomus, sabr, mas’uliyat va milliy mentalitet bilan bog‘liq qadriyatlar umumlashtiriladi. Shuning uchun ham bu obraz individual xarakter bilan birga milliy tip darajasiga ko‘tariladi.

Ota obrazi ona timsolidan farqli ravishda ko‘proq tartib, burch va mas’uliyatni ifodalaydi. Ammo o‘zbek adabiyotida ota qahramoni qat’iylik timsoli bo‘lish bilan cheklanmaydi; u ham ichki iztirob, sukutdagi mehr va oilaviy tashvishlar bilan yashaydigan inson sifatida ko‘rsatiladi. “Ota” romanining ahamiyati ham shunda: unda ota faqat nasihat qiluvchi emas, balki oila taqdiri va farzand kelajagini ichidan kechiradigan, ruhiy og‘riqlarni ko‘tarib yuradigan murakkab badiiy obrazdir.

Bola obrazi o‘zbek adabiyotida nihoyatda serqirra tasvirlangan. Bolalik ko‘pincha beg‘uborlik, qiziqish, tabiiylik va adolatsizlikka ilk to‘qnashuvlar davri sifatida talqin qilinadi. G‘afur G‘ulomning “Shum bola” qissasi bu borada eng yirik badiiy namunalar sirasiga kiradi. Ushbu asarda bosh qahramon o‘smir sifatida hayotning turli sinovlarini boshdan kechiradi, shu jarayonda bola ruhiyati, ijtimoiy tengsizlik va kattalar dunyosining murakkabligi ochiladi. Bola obrazi bu yerda kulgi va sarguzasht pardasi ostida tasvirlansa-da, uning ichki mohiyatida hayotiy haqiqat, ijtimoiy kuzatuv va ruhiy o‘sish yotadi.

“Shum bola”ning badiiy qimmati shundaki, unda bola obrazi faqat sho‘xlik yoki kulgi manbai emas. Asarda bola ruhiyati tasviri, kichik va katta yoshdagilar o‘rtasidagi bir-birini anglashdagi murakkabliklar hamda o‘smirning ichki dunyosini badiiy ochish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Demak, G‘afur G‘ulom bolani jamiyatdan tashqaridagi mavjudot emas, balki ijtimoiy muhit bilan murakkab munosabatga kirishuvchi shaxs sifatida talqin etadi.

Ota-ona va bola obrazi o‘rtasidagi ma’naviy bog‘liqlik jadid adabiyotida ham kuchli seziladi. Behbudiyning “Padarkush” asari noto‘g‘ri tarbiya oqibatlarini ochib beruvchi asar sifatida e’tiborga molik. Bu asarda ota va farzand o‘rtasidagi masofa, tarbiyadagi sustkashlik va ijtimoiy jaholat fojeali oqibatlarga olib kelishi ko‘rsatiladi. Boshqa tomondan, O‘tkir Hoshimov asarlarida yaxshi tarbiya topgan farzand obrazi yorqin ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Bu kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek adabiyotida bola obrazi ko‘pincha ota-ona munosabati, oilaviy muhit va tarbiya masalasi bilan uzviy bog‘liq holda tasvirlanadi.

Shu o‘rinda bolalar adabiyotiga oid nazariy qarashlar ham muhimdir. O‘zbek bolalar adabiyoti haqidagi darsliklarda bolalar adabiyoti yosh kitobxonning idroki, tasavvuri va tafakkuri bilan uzviy bog‘liq so‘z san’ati ekani ta’kidlanadi.

Yozuvchi bolalar qalbini haqqoniy tasvirlash uchun ularning yosh xususiyatlari, ruhiyati, saviyasi va qiziqishlarini hisobga olishi kerakligi alohida ko‘rsatiladi. Bu nazariy mezonlar ota-ona va bola obraziga bag‘ishlangan asarlarni baholashda ham dolzarbdir, chunki bola obrazi qanchalik tabiiy va psixologik ishonarli yaratilsa, ota-ona obrazining tarbiyaviy va ma’naviy qimmati ham shunchalik ravshanlashadi.

Adabiyotshunos Hotam Umurovning fikricha, badiiy obraz inson ruhiyati va ijtimoiy hayotning murakkab qatlamlarini umumlashtirilgan holda yoritadi. Shuning uchun ota, ona va bola singari obrazlar individual qahramon bo‘lish bilan birga muayyan ma’naviy g‘oya tashuvchisiga ham aylanadi. Belinskiy esa chinakam badiiy asar inson qalbiga ta’sir etib, uni tarbiyalashi kerakligini alohida qayd etgan. Bu ilmiy-estetik qarashlardan kelib chiqib aytish mumkinki, o‘zbek adabiyotidagi ota-ona va bola obrazlari kitobxonda nafaqat hissiy hamdardlik, balki axloqiy mushohada ham uyg‘otadi.

Umuman, o‘zbek adabiyotida ota-ona va bola obrazi uch asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ona obrazi mehr, sabr va kechirim timsoli sifatida; ikkinchidan, ota obrazi mas’uliyat, or-nomus va ma’naviy tayanch timsoli sifatida; uchinchidan, bola obrazi esa hayotiy sinovlar ichida shakllanadigan, kelajakni ifodalovchi ruhiy-estetik obraz sifatida talqin etiladi. Ana shu uchlik o‘zbek adabiyotining oilaga doir qarashlarini badiiy umumlashtiradi va milliy dunyoqarashning muhim qatlamini yoritadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek adabiyotida ota-ona va bola obrazi xalqning ma’naviy tajribasi, tarbiyaviy qarashlari va milliy ruhiyatini mujassamlashtirgan muhim badiiy hodisadir. Ona obrazi ko‘proq mehr, fidoyilik, sabr va bag‘rikenglikning, ota obrazi esa burch, mas’uliyat, oriyat va ruhiy tayanchning ramzi sifatida gavdalanadi. Bola obrazi esa beg‘uborlik, izlanish, ruhiy o‘sish va kelajak timsoli sifatida badiiy talqin etiladi.

Tahlil qilingan asarlar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek adabiyotida ota-ona va farzand munosabati faqat syujet unsuri emas, balki insonni tarbiyalash, jamiyatni axloqiy jihatdan mustahkamlash va milliy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazishning badiiy mexanizmidir. Shu bois mazkur mavzu nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarbiya, ma’naviyat va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham dolzarbdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov, D. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2018.
2. Umurov, H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent, 2002.
3. Safarov, O., Barakayev, R., Jamilova, B. Bolalar adabiyoti. Toshkent, 2019.
4. Hoshimov, O‘. Dunyoning ishlari. Toshkent: Yangi asr avlodi, turli nashrlar.
5. Hamdam, U. Ota. Toshkent, turli nashrlar.
6. G‘ulom, G‘. Shum bola. Toshkent, turli nashrlar.
7. Behbudiy, M. Padarkush. Toshkent, turli nashrlar.
8. Astanova, G., Hojiyeva, D. “Dunyoning ishlari” asarida ona obrazi tasviri va badiiy mahorat.
9. Bozorboyeva, M., Abduolimova, M. O‘zbek badiiy adabiyotida ota obrazi.
10. Jo‘rayeva, N. “Shum bola” asaridagi obrazlar tahlili.